

DRÁMATÁJAK 7.

1. Madárezredez (kortárs bolgár drámák)
2. Jegesmedvék (kortárs svéd drámák)
3. Jázmínszirmok (kortárs török drámák)
4. Jégzivárvány (legújabb norvég drámák)
5. Mesteremberek (kortárs dán drámák)
6. Csokifalók (kortárs cseh drámák)

SZERENCSEFIA
kortárs számi drámák

NAPKÚT KIADÓ
BUDAPEST, 2017

A kötet megjelenését a Finn Irodalmi
Információs Központ (FILI)

F I L I
FINNISH
LITERATURE
EXCHANGE

és a NORLA támogatta.

NORLA
NORWEGIAN LITERATURE ABROAD

A darabokat fordította
CZINKÓCZI KRISZTINA, CSÁJI LÁSZLÓ KOPPÁNY,
DOMOKOS JOHANNA, NÉMETH PETRA,
TAMÁS ILDIKÓ és TILLINGER GÁBOR

Szerkesztette
DOMOKOS JOHANNA

- © RAUNI MAGGA LUKKARI: *Likkosalmiini*
© SARA MARGRETHE OSKAL: *Guksin Guollemuorran*
© KIRSTE PALTTO: *Váibnoustibat*
© JUNICHIRO OKURA: *Elämän jolku*
Hungarian translation © CZINKÓCZI KRISZTINA, 2017
© CSÁJI LÁSZLÓ KOPPÁNY, 2017
© DOMOKOS JOHANNA, 2017
© NÉMETH PETRA, 2017
© TAMÁS ILDIKÓ, 2017
© TILLINGER GÁBOR, 2017
© VELLI PEKKA LEHTOLA, 2017
© NAPKÚT KIADÓ, 2017

A SZÁMI TÁRSADALOM KIHÍVÁSAI A KORTÁRS DRÁMÁK TÜKRÉBEN

A kortárs számi előadó-művészetek példamutató helyi víváltásról és globális jelenlétéről tanúsíthatnak. Ha alkotóik számát arányosítani akarjuk művészeik számával, akkor a számit majdnem tízszeres fölényrel állnak velünk szemben. Az évszázados elnyomás, az északi sarkkőr körüli élettér, a klímaváltozás vagy az egyre szaporodó ércbányák okozta természeti szennyezettség szélsőségesebb hatásai közepette a számi művészetnek etnikumuk számára tanúsítottan éleiben tartó szerepe van. Ugyanakkor a leghatásosabb formája annak, hogy a parányi kisebbségek közül az egyik legerősebb nemzetközi jelenléttel bírjanak. Legyenek bár pár tízezen mindössze, színházuk az egyes individuumok és az egész számi társadalom kihívásait nemcsak színre viszi és határain túlra is közvetíteni tudja, de az egész emberiség jövőjéért emel hangot. A jelen váltogatás ennek a helyi relevancián messzenemően túlmutató számi drámairodalomnak először mutathá be néhány jeles darabját a magyar olvasóközönség számára.

IDEGEN ZÁSZLÓK ÁRNYÉKÁBAN

A számit Észak-Európa peremvidéken körülbelül 1500–2000 km hosszú és 200–400 km széles területen élnek. *Sápmi*-t („Számiföld”-et), azaz a számit által lakott sarló alakú térséget négy ország határai szelik keresztül. Skandináviában ma kb. 70–100 ezer közé tesszik a számi identitásúak létszámát. Norvégia területén alkotják a legnépesebb kisebbséget, a számit több mint fele itt él. A teljes lélekszám kisebb fele képviseli a másik három ország számi lakosságát, többségük Svédországban és Finnországban él, Oroszországban pedig mára alig 2000 a lélekszámuk. A számit külső elnevezései között a legelterjedtebbek a *finn* és a *lapp* (amelyek a legkorábbi tudósításokból ismertek). Az utóbbi a 19–20. század közepéig szinte kizárólagos külső megnevezése maradt a számitnak. Az északon pejoratív komo-

tációkkal is terhes *lapp* szót az őslakosok mára sikeresen kiszorították a hivatalos használatból, helyette a belső *sámi* elnevezés az elfogadott.

A sámi önmálló államot soha nem alkottak, de a 18. század elejéig hatalmas területet népesítettek be, mely a maiinál jóval délebbre is kiterjedt. A ciklikus vándorlás és az ezzel járó határátlépések miatt a történelem során gyakran többféle kellett adót fizetniük. A 17. századtól a svéd uralom egyre drasztikusabban avakozott bele a sámiak életébe, gyakran kártalanítás nélkül vették el földterületeiket. A 19. század elején a norvég–orosz határ pontos kijelölése minden korábbinál negatívabb hatással volt a nomadizáló sámiakra, mivel a csordákat télen szárazföld belsejében tartották, míg nyáron a fjordok vidékére terelték őket, így azonban megszünt a szabad mozgásuk a térségben. Bár templomok már a 16. században is épültek Lapföldön, a hitértés legeredményesebb időszak a 19. század második fele volt. Az 1840-től kibontakozó Lars Levi Laestadius (1800–1861) által vezetett puritán lutheránus mozgalom komoly eredményeket ért el. A sámánizálást és a kívülről jövő ártalommal (a különös hangzás miatt) ördöginek tekintett archaikus éneklést (jolkálást) a vallási és világi vezetők egyaránt büntették. A politikai és vallási korlátozások, a megfélemlítés és a gazdasági ellehetlenülés ellen próbálták lázadni, az egyháztól elszigetelt, kis létszámú felkeléseket azonban leverték, a vezetőket kivégezték vagy bebörtönözték, ami még inkább félelmet kellett, és egyre zártabbabbá tette a sámiakat. A 20. század eseményei, egészen a század utolsó harmadáig nem hoztak enyhülést, sőt a körülmények sok tekintetben tovább romlottak. A sámiak területe egyre szűkült, a norvég és svéd kormányzati politika soha nem látott drasztikus eszközök bevetésével próbálta asszimilálni a sámiakat. Nemcsak látszólagos presztízsvesztéstől, díszkriminációtól kellett tartaniuk a számi identitásukhoz ragaszkodó embereknek. Anyanyelvüket nyilvánosan nem használhatták és minden, ami a számi léthez kötődött, stigmatizálható vált. Alsórendűségeket Svédországban tudományosan is próbálták igazolni a rasszbiológiai vizsgálatok céljából felállított intézetekben.

Mind ezek ellenére a 20. századi számi történelem, a politikai, kulturális érdeklépviselet megteremtése egy fontos sikertörténet. A 20. század közepétől egyre erőteljesebben fellépő számi értelmiség és művészi világ által elindított revitalizáció fontos kérdésfelvetései azon alapulnak, hogy a sámiak hogyan határozhatják meg magukat, szűkebb és tágabb közösségeiket a modern világban, továbbá miben mutatkoznak meg az általuk fontosnak tartott nemzeti sajátosságok. A széles tömegeket elérő kommunikációhoz pedig meg kellett találni azokat a – sokszínűségből merítő, mégis egységessé követhető – központi szimbólumokat, amelyek hordozzák a sámiak által sugározni kívánt (és időnként a kívülről által elvárt) képet. A sámiak politikai és kulturális érdekei azt kívánták, hogy a sokféleség számontartása és fenntartása mellett nemzeti érvényű jelképeket konstruáljanak. Nagyon fontos megjegyezni, hogy az önállóságért, autonómiáért folytatott küzdelem nagyrészt művészi (zenei és irodalmi) eszközökkel felhasználásával zajlott (eleinte a számi népzenevel, azaz jolkával és népköltéssel), majd a gyorsan feltörekvő szépirodalom és színház adta lehetőségekkel). A számiságot megtestesítő és kifejező szimbólumoknak a kialakítása természetesen módon bizonyos területek nyelvi és kulturális jellemzőinek kiragadását eredményezte, amelyek mint preferenciák, a teljes számi közösség számára elfogadottá kellett hogy váljanak. Ilyen kiemelkedés a teljes számi lakosságra a hétköznapiokban és hivatalosan használatos a *sámi* ('számi') népnév, illetve az általuk lakott terület, a *Sápmi* ('Számiföld') neve is, amelyek az északi nyelváltozat szavai. A nemzetkonstrukció általában együtt jár a hangsúlyozni kívánt jellegzetességeket eszenciálisan hordozó csoportok (és helyek) kiválasztásával. Ennek következtében a négy nemzetállamban való kisebbségi lét napjainkra összekapcsolódott egy újfajta („Számiföldön” belüli) centrum–periféria jelleggel, másrészt egy új, „globális” – az őslakos státusszal rendelkező népeket összekötő – szolidaritás részévé vált. A regionális különbségek, akár csak a globális folyamatok, miként a hasonló történeti múlttal rendelkező népekkel való közösségvállalás, erősen áthatják a kötet írásait.

JÓJKÁLNI AZ ÉLETER

Az Európa jelenleg is élő, de egyben legősibb népzenei hagyományyaként számon tartott jójka a számi kultúra legtömörebb megfogalmazását nyújtja. A mely tónusú, különleges hangképzéssel megszólaltatott, szótagokra emlékeztető enigmátikus szövegrészekkel előadott hagyományos jójkák tárgya többnyire ikonikusan jelenik meg. Tehát nem valamiről énekelnek, hanem jójkálás során meg is jelenik, újra-teremtődik valami, amit ezáltal „tudnak életben tartani”. A számiról szóló korai útleírások arról is tanúskodnak, hogy régebben a jójka a sánánszertartások elengedhetetlen része volt, hisz dobkésérettel együtt ezzel vezették a szellemvilágba oda és vissza a sámánt. Rése ugyanakkor a számi hétköznapiok rítusainak, legyen ez a gyerekek megajándékozása saját jójkával, vagy az eltávozottak emlékének fenntartása.

A modern számi előadó-művészetek megszületése a jójka majdnem kiveszett hagyományának korszerűsítő megújítása által történt, és ez elsősorban Nils-Aslak Valkeapää (1943–2001) jójkakoncertjehez, lemezéhez és az általa szervezett fesztiválokhoz kapcsolódott. Mára a jójka nemcsak minden társzművészet erősen inspiráló eszköze, hanem a világzenében is nagyon népszerűvé vált műfaj. A számi színházi nyelvvezet kialakítását is sikeresen befolyásolta, és a mai napig is – mint ahogy kötetünk darabjai is mutatják – egyik leggyakrabban beépített eleme. Mint ahogy mára már a jójkaopera is bevett fogalom, nagyon sok esetben jójkadrámáról mint almtűfajról is beszélhetünk a számi dramatikán belül. Hogy ezzel egy nem számi kultúrális kör hogyan birkozódik meg, és miképp oldható meg a darabok mentális és színpadi adaptálása, olvasók és rendezők kreatív kihívásai közé tartozik.

NAGYI, SZERENCSEFIA, VAKI, SITE, VAGY A KEBELBARÁTŰK...

...és számos egyéb életművész eleve nedik meg e kötet oldalain. Jójkáznak, mitológiai lényekkel találkoznak, nomádokként, turistákként járták be a világot, gyakran

tabukat fednek fel, mindenféle nyelven kommunikálnak, humoros, megrendítő és misztikus tapasztalatokra tesznek szert. Kiknek a személyes történeteink keresztül példázódik közösségünk élete?

Európa egyre északibb részeire szűkült szülőföldjük, veszeljyeztetett kulturális értékek és számos nehézségük ellenére magas szintű művészeti alkotásokat hoztak létre a 20. század vége és a századforduló számi művészet. Színházi praxisuknak az 1970–80-as években való gyors és magas szintű megszületése kiemelkedő példája annak, hogy saját emancipációjuk eszközeként és egyben számos további kultúra erős befolyására hogyan alakul ki egyik legjelentősebb művészeti águk. Kétségtelen, hogy a 20. század végén a számi színházi mozgalomnak sikerült leginkább tematizálnia és nézői felé kommunikálnia közösségi és személyes identitásuk legégetőbb kérdéseit. Leszámítva a természeti népekre is jellemző, rítusokban gazdag világukat, a hétköznaphoz kötött pragmatikus szokásaikat, a számirnak korábban nem volt művészi értelemben vett előadói hagyományuk. Tánchagyományuk is, mint ahogy Brigitta Siälhert és Ola Sinnerbom *Jakten på den försvunna samiska dansen* (Az elveszett számi tánc nyomában, 2012) könyve tanúsítja, csak elenyésző mértékben rekonstruálható. A több évszázados, nyelvüket és kultúrájukat felszámolni hivatott erős asszimiláció mellett, a norvég, svéd, finn és orosz oktatási intézetekben kiképzett, többnyire világtájt számi tehetségek magukba szívták a performativitás legváltozatosabb módoszatait. Ennek köszönhetően az elfojtott kimondandótól csaknem robbanásig feszült számi társadalom élénken reagált a számi színház bármely kezdeményezésére. A párhuzamosan több országban is egy időben beinduló számi színház a szöveg- és mozgásközpontú modern és posztdramatikus színházak izgalmas alkotásait teremtette meg. A svédországi *Dålnadis*, a finnországi *Rångosj*, a norvégiai *Beitovns Számi Nemzeti Színház* előadásai mellett a hagyományos és a világzenében is sikeres jójkakoncertek és egyéb kulturális fesztiválok izgalmas performatív kereteket nyújtottak a számi kultúra és számi identitás megnyílvánulásainak. E hagyományteremtő intézetek közül jelenleg

a *Beitovás* és a *Dátundis* (új nevén a *Giron Sámi Teáhter*, azaz a Kirunai Számi Színház) működik företlenül. Az 1985-től szórvaányosan működő déli számi Áarfelhsemien Teatere (Déli Számi Színház) mára már stabil körülményeket tudhat magának, és az 1987-ben alapított STS Sámi Teáhter *Saartzi* (Számi Színházi Társaság) eredményesen képviseli és támogatja tagjai munkásságát. Mellettük számos szabad színház, művészeti csoportosulás működik, mint a *Kompani Nomad*, a *Suohpanterror*, és olyan egyéni előadók, mint Sara Margrethe Oskal, Elle Sofe Henriksen, Niillas Holmberg, Elle Márijá Eira vagy Sarahkka Gaup. A fiatalabb generáció egysszerre kísérletezik eredményesen a hagyományos színházi előadással, koncertezéssel és a filmkészítéssel. A helybéli színházak keretein rég túlhóve, Skandinávia egyik kulturális központjában is egyre gyakrabban megfordulhatnak a számiak. Az elmúlt években nagy sikert ért például az ebbe a kötetbe is felvett Rauni Magga Luukkari-darab a Tromsøi Színházban, a Helsinkii Színház külön darabbal tisztelgeti Nils-Aslak Valkeapää előtt, a New York-i *Scandinavia House* vagy a berlini *Fellesinus Nordic Culture Center* szintén szervezett számi előadóművészeti fesztiválokat.

NYELVI KÉRDÉSEK

A számiak által benépesített terület nagyságának és a vándorló életmódnak a következtében igen jelentős eltéréseket mutató nyelvváltozatok jöttek létre, amelyek a különböző csoportok közötti megértést sokszor lehetetlenné teszik. Ezeknek a nyelvváltozatoknak a jó része mára a kritikus mértékben veszélyeztetettek közé tartozik. A számi nyelven belül kialakult különbségekből adódó kommunikatív nehézségeket tovább fokozza, hogy a számiak négy ország területén élnek. Sokan csak annak az országnak a hivatalos nyelvét beszélik, amelynek állampolgárai. Szintén sokan vannak, főleg az idősebbek körében, akik a számi nyelvet csak a szóbeliségben használják, írni és olvasni csak a hivatalos államnyelven tudnak (fiatal korbanban számiul írni-olvasni tanulni sokszor nem is volt lehetőségük). A fentebb említett centrum-periféria mintázat megfigyel-

hető a számi nyelvi esetében is, az északi számi térhódítása mellett több nyelvváltozatnak már alig vannak beszélői.

A színdarabok közül a *Szerencsejña* és a *Kehehlaráhtnõk* északi számi nyelven íródtak, *A díszes társaság* angolul. Az *élet jójókija* pedig finnül, számi versszöveletekkel. E kötetben a fordítások minden esetben a szerző által használt, primer nyelvből születtek. Néhány településnév és kifejezés az utóbbiakban is számiul szerepel. A magyar fordítások megőrzik ezeket az eredeti, számi formájukban. A nyelvünkben régóta használt számi elnevezések, mint pl. a jójka, viszont „magyarított” formában találhatók meg a szövegekben. A darabok sajátos szocio-kulturális beágyazottsága, a nehezebben értelmezhető kifejezések, valamint szituációk megértését a darabokat követő fordítás- és műértelmezések, valamint a kötet végére elhelyezett jegyzetek segítik. Ezen részek nemcsak a számi hétköznapi, hanem a számi művészeti kommunikáció enigmaitkusságát célozzák valamelyest feloldani, a magyar olvasó számára kulturális kontextust, értelmezési keretet adni, megahyva természetesen az egyéni olvasatok lehetőségét.

A jelenlegi kötet izeltitõ nyújt a kortárs számi dráma többnyelvű és sokszínű világából. Az első három szerző nagy sikerrel és hosszabb ideig játszott drámái mellett egy még elő nem adott darabot is tartalmaz. Ez utóbbi számi lelkiültű, de japán számmazású szerzője az elmúlt évtizedekben fontos szerepet játszott a számi kultúra inspirálásában és „nemzetköziesítésében”. A darabok változatosságszamos irányból kíván bepillantást nyújtani a kortárs számi kultúrába és szövegvilágába. Jelenlegi közreadásuk elgondolkodtat azon, hogy mennyire általánosan emberiek ezek a drámái kihívások, annak ellenére, hogy egy adott kor és hely történetiségét és fokozódó multikulturálisát nagyon is leképezik. Az egyes darabok és műfordítás-értelmezéseik után elhelyezett tanulmányban a számi színházi világ szakértője, Veli-Pekka Lehtola épp azt vizsgálja meg, hogy milyen körülmények vezettek a számi színház kialakulásához, és hogyan közvetítődtek mindíg is benne a számi társadalom legaktívabb kérdései. E drámák fordításai a számi kultúra lelkes hazai közvetítőinek tollából születtek,

nevük számos mű fordítójaként, szerzőjeként ismert lehet a magyar olvasó számára. A költészáró bibliográfiák e kötet szerzőinek és fordítóinak tömör portréit nyújtják.

KÖSZÖNET

A kötet létrehozásában számos személy és intézmény játszott közre. Köszönettel tartozunk mindenkinek a szerzőknek a jogok ingyenes átadásáért, a fordítók lelkes fordítói munkájáért és egymás darabjainak, utószavainak lektorálásáért, valamint a Finn és a Norvég Irodalmi Társaságoknak (FILI, NORLA), akiknek a támogatása nélkül nem jelenhetett volna meg e kiadvány.

A számuk világa és művészei alkotásai feltűnően könnyedén jutottak el az elmúlt évszázadok alatt a nemzetközi áramlatba. Úttörő lelkes magyar nyelvű közvetítői mindig akadnak. *Aranyleve mondja tavasszal* című fordítás-kötetünk (1983, szerk. Keresztes László, ford. Bede Anna) a mai napig is minden nyelvek legterjedelmesebb számi költészeti antológiája. A jelen kötettel pedig először kelnek újra számi drámák nemcsak a magyar olvasók felé, hanem kötet formájában egy nem számi közönség felé. Milként sikerül a számi archaikus énekhagyományt, a jójkát vagy az északi tájat, szereplőik onnan kirajzó utazásait elképzelnünk, magunkban megszólaltatnunk, és mindezeken hogyan elevenedhetnének meg színpadainkon? Ezek izgalmas és nyitott kérdések, amelyekkel érdemes kísérletezni.

Domokos Johanna – Tamás Ilkó

RAUNI MAGGA LUKKARI
Szerencsefia